

Modern Toplumda Din ve Ahlak

Nurlybek ZHANYKULOV*

Özet

Modernizm, ahlak ve din bu makalenin temel boyutlarını oluşturmaktadır. Modernizm, insanlara bir yandan eğitim, siyaset, din, ahlak, kültür, ekonomik, hukuk, küresel ilişkiler, organizasyon olmak üzere birçok alanda olağanüstü imkanlar sağlarken, diğer bir yandan söz konusu alanlarda büyük sorunlar, kısıtlamalar ve sınırlamalar meydana getirmiştir. Günümüzde sosyal yapıda meydana gelen en küçük olumsuzluklar bile insanların hayatını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda din ve ahlak, modern insanların karşı karşıya geldikleri bu olumsuzlukları, bunalımları aşmasına ve ruh dünyasının gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan akılcılığı esas alan modernizmin mahiyetinin, toplum ve din-ahlak üzerindeki bıraktığı etkinin ortaya konulması ve gerekliliği arz edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Din, Ahlak, Din-Ahlak İlişkisi.

Religion and Morality in Modern Society

Abstract

Modernism, morality and religion are the main dimensions of this article. On the one hand modernism has provided in people extraordinary opportunities in many areas, such as education, politics, religion, morality, culture, economics, law, global relations, organization and on the other hand, it has created major problems, restrictions, and limitations in these areas. Even the smallest negativity that occurs in the social structure today seriously affects people's lives. In this context, religion and morality make an important contribution to overcoming these adversities and depressions faced by modern people and to the development of the spirit world. In this regard, the nature of modernism based on rationality, the impact it has on society and religion-morality should be revealed and presented as necessary.

Keywords: Modernism, Religion, Morality, Religion-Morality Relationship.

Giriş

Modernizmin insan hayatına birçok bakımdan imkân ve kolaylıklar sağladığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bununla birlikte birtakım olumsuz gelişmelere de zemin hazırlamıştır. Bunlardan bazılarına değinecek olursak, insan ile kutsal arasında kurulan bağların koparılması veya zayıflaması, insanların yabancılaşması, alkol ve uyuşturucu kullanıcı sayısının artması, savaş ve şiddetin korkunç boyutlara ulaşması, insanlar arası ilişkilerde çı-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

karcılığın hâkim olması, fuhuş ticaretinin artması, ırkçılığın hortlaması gibi birçok olumsuzlukları saymak mümkündür. Özellikle günümüzde her şeyde esas olan standardizasyon düşüncesi hayatı tekdüzeleştirerek insanı adeta bir robot haline dönüştürmüştür.¹ Genel olarak teknolojik merkezli, pozitivist ve rasyonalist eğilimli olarak algılanan modernizm, mutlak doğrulara, doğrusal gelişmeye, bilgi ve üretimin standartlaştırılmasıyla ve toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanması varsayımıyla özdeşleştirilmektedir.²

Modernizm bağlamında din-ahlak ilişkisini anlayabilmek için öncelikli olarak modernizmin temel özelliklerini gözden geçirmek gerekmektedir. Geleneksel toplumlarda öncelik dine ve vahye yer verirken, bu durum modern toplumlarda akla ve bilime bırakılmıştır. Bu konuda bazı düşünürler din ile akıl arasında olumlu ilişki kurmaya çalışırken bazıları ise bunları birbirinden ayırarak din ile aklın hiçbir şekilde bağdaşmayacağını savunmuştur. Örneğin Descartes (1596-1650), Tanrı'nın insana akıl bahsettiğini ve bu akılla insanın Tanrı'ya ulaşacağını söylerken Diderot (1713-1784) gibi filozoflar, akli her şeyin üstüne koyarak dinleri insanların hayal ürünü olarak görmüştür.³ Görüldüğü üzere modernleşme süreçleriyle birlikte insanların din ile kurduğu ilişki biçimi de değişmiştir. Teknolojik, bilimsel gelişmeler klasik evren tasavvuru bağlamındaki din ve dünyaya dair zihniyetleri farklı bir bakışa yöneltmiştir.⁴

Bu çalışmamızda öncelikle olarak Modernizm ve onun temel özellikleri üzerinde odaklandık. Daha sonra Modernite bağlamında din ve ahlak kavramları ve onların arasındaki kurulan ilişki üzerinde durduk. Son olarak da din ve ahlakın, bireyin hayatı yönlendirme noktasındaki desteğini belirttik.

Modernite Bağlamında Din ve Ahlak İlişkisi

Modernizm, Aydınlanmayla birlikte gerçekleşen entelektüel dönüşümün ortaya çıkardığı dünya görüşünü; dünyevileşme, hümanizm ve demokrasi temeli üzerine yükselen insan merkezli, akılcı, bilimci ve ilerlemeci bir ideolojiyi ifade eder.⁵ Modernite kavramı Batı Avrupa merkezli olarak sosyal-ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda yaşanan büyük dönüşüm sürecini tanımlamak için kullanılmıştır. Modernizmin en temel özelliği bilimde akılcılığı esas almasıdır. Bu noktada modernizm akılcılığı öne sürerken dini ve kutsal olanı hayatın dışına itmektedir. Onun temel dayanakları; kentleşme, farklılaşma, endüstriyalizm,

¹ Rıdvan Demir, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", *Modernleşme Sürecinde Müslümanlar*, ed: Necmettin Çalışkan, Nobel Yayıncılık, 1. bs., Ankara 2018, s. 291.

² David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 1999, s. 21.

³ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2013, s. 41.

⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2012, s. 177.

⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 571.

kapitalizm, laiklik, akılcılık, bilimsel bilgi şeklinde sıralanabilir.⁶ Kaynaklara göre “modern” kelimesi eski Latince’deki “modernus” sözcüğünden türetilmiştir. 5.yüzyılda Avrupa’da Hıristiyan dünyasını Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılan bu sözcük “modo”dan gelmekte ve düne ait olmayan, çağın yenilikleriyle donanma, çağdaşlık, geleneksel, şimdiki ve yeni zamanların karakteristiği gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁷

İnsanlık tarihini iç ayrı döneme ayırarak inceleyen Husston Smith, insanların dine bakışlarını ve ona verdikleri önemini şu şekilde özetler. İlk dönemlerde insanlar mitoloji ve ayinler sayesinde yaşamlarına anlam ve gerçeklik kazanmıştır. Daha sonra peygamberlerin, büyük dini liderlerin – Çin’de Konfüçyüs, Lao ve Tzu, Hindistan’da Buda, İran’da Zarathustra, İsrail Paygamberleri – ve azizlerin yaşadığı dönemlerde meydana gelen toplumsal sorunları çözümlenmede dinlerin önerdiği ahlaki ilke ve emirler önemli bir işlev görmüştür. Din önderlerinin önerdiği ahlak sistemlerinin merkezini tüm dünya dinlerinde mevcut olan “Altın Kural” olarak adlandırılan “kendin için istediğini bir başkası için de istemedikçe gerçek insan olamazsın” ilkesi oluşturuyordu. Ama bu emirler, ilkeler, ibadetler, ayin ve törenler toplum düzenini sağlamakta ve insanlar arası ilişkileri düzenlemekte yine de yetersiz kalmıştır. On yedinci yüzyılda bilimin doğmasıyla meydana gelen Modern dönemde ise, artık geçmiş dönemdeki kurumlar – feodalizm, sınıf ve kast sistemleri, aile sistemleri, sultanlık, krallık ve imparatorluk – önemini kaybederek geçmişin bir kalıntısı olarak görülmeye başlamıştır.⁸ Ama şunu da belirtmemiz gerekir ki, bu dönemde ekonomik, teknolojik ve bilimsel açıdan büyük gelişmeler yaşanmasına rağmen toplumda insanlar sürekli sosyal eşitsizlik, ekolojik dengenin bozulması, açlık ve yoksulluk, hırsızlık, cinayet, şiddet gibi birtakım olumsuzluklarla karşı karşıya gelmiştir. Yani, modern dönemin ahlak anlayışları da dönemin temel sorunlarına tam bir çözüm üretememiştir. Şimdi bu sorunlara derin girmeden önce kısaca ahlak ve din kavramları üzerinde duralım.

Geçmişte ve günümüzde birçok toplumun geçirdiği bunalım, umutsuzluk ve huzursuzluğun, sonunda bir ahlaki çöküşe dayandığı söylenebilir. Dolayısıyla toplumsal hayattan söz etmek aynı zamanda ahlaktan söz etmek demektir. Çünkü ahlaki ilke ve değerlersiz herhangi bir toplumu tasavvur etmek imkansızdır. İnsanların bir arada yaşaması, ancak ve ancak güzel ahlak ilkeleri ve değerleriyle mümkün olmaktadır. Yani, toplumların huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesi bakımından ahlakın önemi büyüktür. Bir düşünce ve

⁶ Rıdvan Demir, “Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi”, s. 290.

⁷ Jürgen Habermas, *Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje/Postmodernizm*, çev., Güleğül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu, Deniz Erksan, der., Necmi Zekâ, Kıyı Yayınları, İstanbul 1990, ss. 31-33.

⁸ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, s. 38-39.

inanç sistemi olan ahlak, varlıklar aleminde sadece insana özgü bir kavramdır.⁹ İnsan doğuştan ahlaka yatkın bir varlıktır. Erol Güngör'ün ifade ettiği gibi, insanda ahlakın var olması bir tabiat kanunudur. Nasıl suyun bulunduğu yerde hayat varsa, insanın bulunduğu yerde de ahlak vardır. İnsanların üzerine düşen görev de irade gücünü doğru kullanarak bu ahlakı geliştirip mükemmel hale getirmektir.¹⁰ Bilindiği üzere ahlak, bireylerin toplumsal davranışlarıyla ilişkilidir.

Ahlak, genel anlamda insanların rehber aldıkları, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen tutum ve davranışların, ilke ve kuralların bütünüdür.¹¹ Aynı zamanda ahlak, teorik/nazari ve pratik/ameli yönleriyle bir eğitim ve bilim sahasıdır. Son dönemlerde ahlak kelimesi, erdemli davranışların ve iyi huyların pratik hayatta tezahürü için kullanılmaktadır. Etik kelimesi ise, genel olarak ahlakla ilgili felsefi ve teorik tartışmalar için kullanılmaktadır.¹² Bu açıdan bakıldığında ahlak ve etik, birçok bakımdan ortak yönleri olmasına rağmen bunlar birbirinden farklı kavramlardır. MacIntyre'a göre etik terimi, eğitim ile ilgili tüm alanları kapsamaktadır. Yani, etik bize teorik ve pratik aklın nasıl eğitilmesi gerektiğini ve akli tutkuların kölesi olmaktan nasıl kurtulabileceğini öğretir.¹³ Çalışmamızda ele aldığımız diğer bir kavram olan dine gelince, fenomenolojik nitelikli tanımlamaya göre din, "insanın, insanüstü kontrol edici bir gücü, özellikle ibadet ve itaate layık olan (Tanrı) varlığı veya varlıkları kabul etmesidir." Psikolojik nitelikli tanımlamaya göre din, insanların kendi yalnızlıklarında, kutsal olarak kabul ettikleri varlıkla ilişkide olduklarını düşünecek şekilde yaşadıkları tecrübe, duygu ve davranışlardır.¹⁴ Görüldüğü üzere her disiplin "din" i tarif ederken kendi işine yarayan bir olgu olarak tanımlar. Bir psikolog, dini, çok kere yaşanan bir tecrübe; bir sosyolog, toplumsal bir kurum; bir kelamcı, akıl ve nakli savunan bir sistem olarak izah eder. Nitekim, "din" kelimesi bir Yahudi ile bir Budist'in zihninde aynı şekilde tasavvur edilemez. Hatta önemli ortak noktaları olmasına rağmen bir Müslüman ile Hıristiyan'ın "din" anlayışları önemli ölçüde birbirinden farklı olabiliyor.¹⁵

İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde dinsiz bir toplum şekillenip devam etmemiştir. Din, her dönemde ve her toplumda bir şekilde kendi varlığını hissettirmiştir. Din, toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olsa da dinin temel özellikleri üzerinde duran düşünürler, dinin toplum için gerekli olup olmadığı konusunda birbirinden farklı görüşü savunmuştur.

⁹ Ejder Okumuş, "Modern Toplumda Ahlak ve Gençlik", *Gençlik Araştırma Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:1, 2017, s. 81.

¹⁰ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s. 20.

¹¹ Ahmet Cevizci, "Ahlâk", *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999, s.17.

¹² Cafer Sadık Yaran, *Ahlak ve Etik*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, Önsöz s. 7.

¹³ Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s.242.

¹⁴ John Hick, çev. İsmail Çetin, "Din Felsefesi Nedir?", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt:4, Sayı:4, 1992, s. 340

¹⁵ Mehmet Aydın, *Din felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987, ss. 4-5.

Bir tarafta Marksistler, Seküler Liberalistler ve Sosyal Darwinistler dinin artık toplum için gerekli olmadığını ileri sürerken, diğer bir tarafta bazı Weberciler ve bazı Hıristiyan bilim adamları dinin öneminden bahsederek, dinsiz bir toplumun varlığını sürdürmesinin imkânsız olduğunu savunur.¹⁶ Bu konuda Wessels, günümüz dünyasında insanların doğrudan dine karşı olmasalar da dine karşı isteksiz ve ilgisiz olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷

Bir yaklaşımların içinde belki de en yanlış dinin, toplum için gereksiz ve hatta zararlı olduğu görüşü olsa gerek. Çünkü bir olguya tek bir açıdan bakmak tek bir izlenim yaratır. Bu da analitik değil, kategorik bir yaklaşım olup genelleyci, ön yargılı bir tutumu meydana getirir. Dolayısıyla herhangi bir olguyu ele aldığımızda onun hem olumlu hem de olumsuz yönlerini dikkate alarak olguya bütüncül ve eleştirel bakmamız gerekmektedir. Dinler, aslında insanlara en yüksek idealleri, en üstün değerleri ve en derin motivasyonları sunar ve dinlerin içerdiği birtakım ritüeller, semboller ve tecrübeler sayesinde insana bir güven, kişinin kendisi için bir emniyet ve ümit, manevi bağlılık, inanç duygusu ve birlik hissi kazandırır.¹⁸ Kısa bir ifade ile din, varlığımızın nereden gelip nereye gideceği hakkında genel bir anlam verir.

Nussbaum dinlerin yaşamın getirdiği bunalımlı ve sıkıntılı anlarında insanlara birçok şekilde destek olacağını ve çoğu zaman bir ümit kaynağı olarak hizmet edeceğini belirtir. Ona göre dinler sadece ahirette kurtuluş ümidinin kaynağı değil, aynı zamanda bu dünyada geçirdiğimiz hayatımız için de ümit kaynağıdır.¹⁹ Örneğin, televizyon, radyo ve gazetelerin olmadığı dönemlerde mabet kürsüleri insanlarla olan iletişimde en güçlü vasiyattiydi. Buralarda yapılan konuşmalar sadece dini içerikli olmayıp, aynı zamanda dönemin sosyal, siyasi, ekonomik ve güncel sorunlarıyla da ilgiliydi. İster Batı dünyasında isterse İslam dünyasında olsun mahkemelerdeki yeminler Tanrı adına ve kutsal metin üzerine yapılıyordu.²⁰ Yani, din, toplumsal düzenin sağlanmasında hayati bir öneme sahiptir. 19.yüzyılda Avrupa’da Auguste Comte, insanlığın ahlaksız ve dinsiz yapamayacağı düşüncesinden hareketle tanrısı insanlık, rahipleri bilim adamları olan Hıristiyanlığa alternatif bir “insanlık dini” kurmaya çalışmıştır. Kendisini de bu dinin peygamberi olarak ilan etmiştir. Düşünüre göre dinin, toplumu bir arada tutma gibi bilimin asla sağlayamayacağı önemli bir fonksiyonu vardır.²¹ Din, insanların hayatında ve ilişkilerinde anahtar konumunda olduğu içindir ki, bilim adamlarının en çok ilgilendiği temel konulardandır. Örneğin Küng,

¹⁶ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, s. 38.

¹⁷ Antonie Wessels, “The Role of Religion in Present-Day Secular Society”, *Studies in Interreligious Dialogue*, Cilt: 8, Sayı: 2, 1998, s. 175.

¹⁸ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi*, Aksi Seda Matbaası, Samsun 1998, ss. 15-23.

¹⁹ Cafer Sadık Yaran, *Adil Bir Dünya Ümidi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2019, s. 174.

²⁰ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2013, s. 48.

²¹ Recep Şentürk, “Değişen Toplum ve Ahlak: Modern Türk Toplumunda Değerler Krizi”, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, der., Hüseyin Sarıoğlu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 74.

günümüzde ve gelecekte ne teknolojinin, ne bilimin, ne modernitenin, ne de endüstrinin mutlak anlamda insanları mutlu edebileceğini ileri sürer. Düşünür günümüzde gerçek anlamda insanlara yeni fırsatlar sunarak onları mutluluğa götürecektir olan kurumun din kurumu olduğunu savunur. Ona göre dinler her şeyi yapamasa da insan yaşamı için önemli olan birçok şeyi başarabilir. Her şeyden önce dinler, insanlara hiçbir ideolojinin başaramayacağı türden bilgi sunar ve adaletsizlik, anlamsızlık, acı ve suçluluk anlarında insanlara destek vazifesi görür.²² Bu bilgilerden hareketle ahlak ve dinin hemen hemen aynı göreve sahip oldukları ve birbiriyle sınıksız bağlı oldukları ve hatta birbirini destekledikleri söylenebilir.

İyiliğin yaygınlaşmasını, kötülüğün engellenmesini tavsiye eden evrensel dinlerin ilahi yasası ahlak üzerine kurulmuştur. Tüm evrensel dinler başkasının hakkına, malına el koymayı yasaklar, kötülüklerden uzak durmayı emreder. Dinler tarihine baktığımızda da dinlerin her birinin, birer ahlak sistemine sahip olduğunu görürüz.²³ Peygamberlerin gönderilmesi de hep birey ve toplumların ahlak ve inanç krizi yaşadığı dönemlere denk gelmiştir. Bu da peygamberlerin ahlaki misyonlarının açık göstergesidir. Hz. Peygamber de “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” ifadesinde bulunur.²⁴ Doğruluk, dürüst olmak, paylaşımcı olmak, sözünde durmak, merhamet ve yardımseverlik vb. dinin tavsiye ettiği ve aynı zamanda ahlakın da iyi olarak nitelendirdiği eylemlerdir. Buna karşın cinayet, uyuşturucu, hırsızlık, şiddet, savaş, rüşvet, kumar, içki içmek vb. dinen günah, ahlaken de kötü olan davranışlardır.²⁵ Görüldüğü üzere din ve ahlak, toplumun barış ve güven içerisinde bir arada yaşamasını sağlar. İnsanın hem bireysel hem de toplumsal açıdan mutlu olmasını öngören ahlak ve din, modern insanın karşı karşıya bulunduğu sıkıntılara karşı dikkate değer bir ruhsal huzur kaynağı olabilmektedir.

Modern Toplumun Ahlaki Sorunları

Teknolojik açıdan büyük gelişmeler yaşadığımız bu dönemde ahlaki ve dini açıdan gelinen nokta ciddi bir şekilde tartışılmaktadır. Dolayısıyla modern dünya görüşünün sonuçları açısından zikredebileceğimiz bir diğer husus ahlak sorunudur. Kötülüğün bile meşrulaştığı ve ahlakın çöküntüye uğradığı modern toplumda genel bir ahlaki bunalım yaşanmakta ve bu bunalımın temel bir nedeni belki de insanın seçme özgürlüğü üzerinde yapılan

²² Hans Küng, *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, Continuum, New York 2001, s. 45.

²³ Rıdvan Demir, “Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi”, s. 286.

²⁴ Enver Uysal, “Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005, s. 43.

²⁵ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 247.

aşırı bir vurgu ve nihilizmdir.²⁶ Modern dönemin kaçınılmaz bir getirisi olan “benlik duygusunun büyümesi” sonucunda insanlar artık başkalarına karşı sorumluluklarını görmezden gelmektedir.

İnsanlık tarihi günümüze birçok farklı değerleri yaşayarak ulaşmıştır. Hayat sürekli olarak iyi ve kötü, güzel ve çirkin, doğru ve yanlış, faydalı ve zararlı vb. kavramlar çerçevesinde sürmektedir. Bu anlam arayışı dün olduğu gibi bugün de önemli bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de sorun bugün daha da farklı boyut almış ve çözümü de daha da karmaşık bir hal almıştır. Günümüzde batı dünyasına ait seküler değerler, herkesin kabul etmesi gereken evrensel değerler olarak sunulmakta ve batı dışında kalan toplumlar ise bu evrensel değerlere göre medenileştirilmesi gereken çevreler olarak görülmektedir.²⁷ Ancak Modernizmin özündeki göreceli ahlak ve değer algısı, modern insanı, başkalarının zararına rağmen kendi beklenti ve çıkarlarını ön planda tutmasını engellememiştir.

Günümüz insanının bir kısmı ahlaki anlamdaki görecelik karşısında pusulasını kaybetmiş, kiblesini şaşırılmış, kime güveneceğini ve neye inanacağını bilemez hale gelmiştir. Bu ahlaki yozlaşmanın en önemli nedenlerinden biri de değerlerin göreceleştirilmesidir. Modernite öncesi insanların inanıp güvendikleri ve ona göre yaşamaya çalıştıkları dini ahlak düşünceleri vardı. Modern dönemde bu anlayışlara olan güven sarsılmaya başlamıştır ve bunun yerini boş bırakmamak için modern insan ödev ahlakı, faydacı ahlak gibi seküler ahlak sistemleri ile doldurmuştur. Daha sonra postmodern son dönemlerde akli ve ahlaki dahil inanılan, güvenilen ve bağlanılan ne kadar değer varsa hepsini göreceleştirerek onların altını oymuştur ve böylece etkinlik gücünü buharlaştırmıştır. Bunun sonucunda insanlar arası ilişkide ciddi sorunlar meydana gelmiştir. Artık din adamı ile cemaatin, öğretmen ile öğrencinin, ebeveyn ile çocukların arasındaki bağlar koparılmıştır.²⁸

Geçmiş dönemlerde bölgesel olan birçok sorun günümüzde küresel nitelik kazanıp tüm dünyayı kapsar hale gelmiştir. Nasıl ki, bireysel nitelikli sorunlar toplumsal sorunlara neden olmuşsa, o şekilde toplumsal nitelikli sorunlar küresel nitelikli sorunlara yol açmıştır. Özellikle Kapitalizmin hâkim olduğu küreselleşme sürecinde dünyada sınırlı sayıda insan refah içinde yaşarken, dünya nüfusunun önemli kısmı en temel insani ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hale gelmiştir.²⁹ Aurelio Peccei, son dönemde gündemde olan bu sorunlarını şu şekilde listeler; sosyal adaletsizlik, toplumsal kaoslar ve bölünmeler, gelişme için

²⁶ Cemile Barışan, “Modernite Tartışmalarına Alternatif Bir Yaklaşım: Modern Aklın Eleştirisi ve Geleneksel Düşünce”, *İnsan ve Toplum*, Cilt:2, Sayı:4, 2012, s. 40.

²⁷ Poole Ross, *Ahlak ve Modernlik*, çev., Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s. 41.

²⁸ Cafer Sadık Yaran, *Adil Bir Dünya Ümidi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2019, s. 34.

²⁹ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, s. 8.

engeller, enerji krizi, enflasyon, yoksulluk, kontrol edilemeyen şehirleşme, cahillik ve eğitim alanındaki sorunlar, sağlık kurumlarındaki yetersizlik, hastalıklar, gençlik isyanları, yalnızlaşma, şiddet ve tecavüzler, bozgunculuk, çevrenin yozlaştırılması, istikrarsızlık duygusu, inanç kaybı ve yukarıdaki sorunları ve birbiriyle olan ilişkileri anlamadaki duyarsızlık ve eksiklik.³⁰ Gördüğümüz üzere modernizm, insan hayatına birçok bakımdan kolaylıklar sağlamış olsa da bazı konularda olumsuz gelişmelere yol açmıştır.

Yenilenme ve yenilikler modern çağda yaşamın bir unsurudur. İlk çağdan itibaren insanlar, akıllarını kullanarak evrenin içindeki her şeyi kendi denetimleri altına almak istemişlerdir. Gerek tinsel gerek bedensel isteklerini gidermek için çalışmalarda bulunmuşlar, kuramlar geliştirmişler ve yeniliklerle yaşamlarını varsıllaştırmışlardır. İnsanlık tarihinde yaşanan Kalonyalizm, Sanayi Devrimi, Coğrafi Keşifler ve Rönesans gibi süreçler insanların ussal eylemleri sonucunda meydana gelmiştir. İnsanlar isteklerini gerçekleştirebileceği bir yaşam kurmak için araştırmalarda bulunmuş ve teknik üretimlerle yaşam alanlarını genişletmeye çalışmıştır. Bu bağlamda yeni teknolojilerle üretilen ürünler ve yöntemler modernliğin unsurları olarak algılanmaktadır. Ama insanlar kendi isteklerine uygun ortam oluştururken sahip oldukları tarihsel ve kültürel değerlerini korumaya çalışmıştır. Çünkü giderek yoğunlaşan teknolojik gelişmeler insanların yaşamına sayısız kolaylıklar getirirken, bir yandan yeni görüş tarzlarının ortaya çıkmasına da yol açmışlar.³¹ Yani, modernlik akımıyla birlikte insanların yaşama ve dünyaya bakışı, yaşadıkları mekanlar, değer anlayışları ve başka pek çok unsur değişmiştir. Özellikle modern dönemin bir getirisi olan görecelik/rölativizm anlayışı, modern insanın görüşlerini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Genel bir tanımını verecek olursak rölativizm, salt ahlaki değerlerin olmadığını, bütün değerlerin çağlara, toplum şartlarına, yaşam biçimlerine ve kültür durumlarına göre değişebileceği ileri sürer. Göreceliğe göre herkes için geçerli olan değişmeyen, mutlak doğrular, nesnel bir hakikat yoktur. Onun temel iddialarından biri herhangi bir ahlaki prensibin tüm insanlar için doğru olduğunu ispatlayacak bir yolun olmadığını.³² Kısa bir ifade ile görecelik, mutlak bir hakikatın olmadığını ileri sürer.

Modernizmin temelinde sürekli ilerleme bulunmaktadır. Bu durumda sabit bir değerden ve ahlaki yapıdan bahsetmek mümkün değildir.³³ Günümüz insanını bir düşünce

³⁰ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, s. 83.

³¹ Sedat Cereci, "Modernleşme Sürecinde Medyanın Rolü: Yaklaşımların Sınırlanması Sorunu", *İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi/Journal of the Human and Social Science Researches*, Cilt:1, Sayı:2, 2012, s. 9.

³² Mehmet Akif Altınışık, "Bireysel-Toplumsal Farklılıklar ve Ahlaki Görecelik Sorunu", *AUID*, Cilt:6, Sayı:10, 2018, s. 262.

³³ Doğan Özlem, "Değerler Sorununda Nesnelcilik/ Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine", *Bilgi ve Değer (Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri)*, ed. Şehabettin Yalçın, Ankara 2002, s.288

veya bir nesne tatmin etmiyorsa hemen terk edip yeni bir arayışa çıkıyor. Gerçekliği ararken de onlar geleneksel değerlerden daha çok kendi öznel duygularını dikkate almaktadır. Bu durumda herkes ahlaki değerleri kendilerine göre değerlendirir ve her şeyin ölçüsünün kendisi olduğuna inanır. Bunun sonucunda da güçlü bir egoya sahip, hedonist, kutsallara ihtiyaç duymayan ancak eliyle yarattıklarının kendisine sahip olduğu bir hale gelir.³⁴

Günümüz insanların karşı karşıya geldikleri en önemli sorunlarından biri de yabancılaşmadır. Yabancılaşma bir kavram olarak toplum ve bireyin hayatında önemli bir yer işgal eder. Günümüzde insanların sıkça karşılaştıkları başarısızlık duygusu, kentine güven duymamak, stres ve depresyon, internet ya da alkol bağımlılığı gibi durumlar kişinin yabancılaşmasına yol açmaktadır. Her ne kadar gençlerin oran olarak önemli bir kısmı toplumla bir sorun yaşamasa da küçümsenmeyecek oranda önemli bir kısmı kendileriyle veya toplumla bir uyumsuzluk içinde yaşamaktadır. Bu tür gençlik, dışlanmışlık hissi ve stresle başa çıkmaya çalışırken davranışsal bir yabancılaşma çekmektedir.³⁵ Yabancılaşma, sadece modern dönemde insanlık durumunu anlatan bir kavram değildir. Yabancılaşma insanın dış dünyasından daha ziyade iç dünyasındaki derin kırılmayı ifade etmektedir. İslam'a göre yabancılaşma, insanın insanlığını zayıflatan ve tahrip eden, insanın özünü, yani fitratına aykırı olan her türlü yönelimin, yozlaşmanın ifadesidir. Diğer bir deyişle yabancılaşma, insanın hem insani olandan hem de ilahi olandan uzaklaşmasıdır. Bu açıdan bakıldığında modernite, insanı dünyaya bağımlı yaparak ahirete yabancılaştırmaktadır. Özellikle günümüzdeki seküler ideolojiler insanı dine yabancılaştırmışlardır. Dolayısıyla modern insan, dinin kullandığı ifadeleri, kavramları, dili, inanç ve değerleri anlamamaktadır. Açık konuşmak gerekirse modern insan, Tanrı, peygamber, vahiy, kutsal kitap, dua, ibadet ve ahiret gibi kavramları anlayacak derin bir tasavvura sahip değildir.³⁶ Bu bakımdan ahlak ve dinin önemi büyüktür. Çünkü ahlak ve din, modern insana ruh ile beden, yaşam ile ölüm, madde ile mana arasında bir denge kurma imkânı vermektedir. İnsan toplumsal hayatta bu dengeyi kurduğunda uyumlu bir birey olur ve tutarlı davranışlar sergiler. Bu dengenin olmadığı bir toplumlarda ise yardımlaşma, acıma, hayatı paylaşma duyguları körelir ve insanlar sadece çıkarıcı ve ben merkezli tutum alır. Böylelikle ben ile biz duyguları arasındaki denge yitirilir.

Günümüzde kullanılan sosyal medyalar da yabancılaşmanın boyutlarının genişlemesine yol açmaktadır. Gerçeği manipüle eden bu araçlar, kişiyi kendisine ve topluma ya-

³⁴ Rıdvan Demir, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", s. 293-294.

³⁵ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, s. 122.

³⁶ Bilal Sambur, "Din, Ülfet ve Yabancılaşma", *İlahiyat Akademi Dergisi*, Cilt, Sayı: 3, 2016, s. 67.

bancılaştırır. Topluma baktığımızda insanların birbirinden uzaklaşıp, sosyal hayattan kopuğunu görebiliriz. Medyanın etkisiyle ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla tüm dünyada ortak bir kültür ve düşünce biçimi oluşmaya başlamıştır.

Sanal dünyası, insanlara, eşyaya, olaylara, nispeten daha geniş, daha esnek, daha serbest bir yaklaşım imkânı vermektedir. Özellikle gençler gerçek dünyada toplumsal normlardan, ahlaki sınırlılıklardan dolayı yapamadıkları şeyi sanal dünyada özgürce yapabilmektedir. Sanal dünyada var olan her şey kültürün bir parçası haline gelebilmektedir. Genel bir ifade ile sanal ahlakı, gençlerin aile ilişkilerinde, toplumsal ilişkilerinde, toplumsal normlara yaklaşımlarında, hayata bakışlarında, saygı ve sevgi anlayışlarında vs. önemli değişiklikler, gerilimler ve paradokslar doğurmaktadır.³⁷

Modern ahlak sorunu üzerinde duran Durkheim'e göre batı dünyasındaki krizin temelinde sosyal normların ve değer sistemlerinin, insanların istek ve davranışlarını yönlendiricilik özelliğini ve bütünleşmeyi sağlayıcılık niteliğini yitirmesi yatmaktadır.³⁸ Günümüz dünyasına baktığımızda gerçekten de insanların ahlaki ve insanı değerlerden uzaklaştıklarını ve herkesin değerleri kendi dünya görüşüne göre değerlendiklerini görürüz. Oysaki değerler, toplumun varlığını, bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayan en önemli öğelerdir. Aynı zamanda değerler toplumun ahlaki yapısını oluşturmaktadır. Ahlaki değerler toplum bireylerinin bir arada yaşamalarını ve ortak değerler etrafında bütünleşmelerini sağlar. Bu bağlılık, hem en yüksek ahlaki değerleri yaşama hem de en yüksek mutluluğa ulaşma imkânı verir.³⁹ Ahlaki değerlerin bulunmadığı bir toplumda, yozlaşma, kaos, bozulma ve çürüme belirtileri ortaya çıkar. Böyle bir toplumda insanlar sadece kendi menfaatleri ve çıkarları doğrultusunda yaşamaya çalışır.

Bilindiği üzere modernleşme, metafizikten arındırılmış bir dünya görüşüne doğru yol almış ve aydınlanma düşüncesiyle destek bulmuştur.⁴⁰ Modernleşme hareketi sonucunda din ile bilim arasındaki mesafe de gittikçe büyümüştür ve hatta din, bilim ve aklın dışına itilmiştir. Tabi ki bu neticenin ortaya çıkmasında Kiliseye ait teslis, asli günah ve enkarnasyon gibi akla aykırı görünen inançların da etkisi mutlaka vardır. Ama inancın bilgi ve akılla ilgisinin kesilmesi, modern insanın yaşam tarzını da etkilemiştir ve yaşamın amacını dünyevi alana yöneltmiştir. Böylece modern insanın yaşam amacı uhrevi hedeften soyutlanarak seküler düzeye indirgenmiştir. Sonunda fayda ve hazzı elde etmeyi amaçlayan adeta bir dünyevi cennet ideali yaratmıştır ve her türlü yolu meşru gören pragmatist bir

³⁷ Ejder Okumuş, "Modern Toplumda Ahlak ve Gençlik", s. 92.

³⁸ Ejder Okumuş, "Modern Toplumda Ahlak ve Gençlik", s. 85.

³⁹ Sezai Karakoç, *Ruhun Dirilişi*, Diriliş Yayınları, 6. bs., İstanbul 1997, s. 107.

⁴⁰ Altuğ Taylan, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Ebabel Yayınları, İstanbul 2006. s. 64.

düşünce tarzını ortaya çıkartmıştır. Bu anlayış tarzı Batı'da eti kemiğe bürünmüş bir biçimde Kapitalizm olarak dışa vurmuştur. Daha çok kazanç, daha çok hakimiyet, daha çok güç, daha çok haz elde etmeyi amaçlayan bu düşünce sisteminde artık ahlak da araçsal bir yapıya dönüşmüştür. Çünkü araçsal değerler, sadece sübjektif tavırları, sübjektif durumları yönetir. Bu durumda herkes en büyük yararı elde etmeye çalışır. Bunun neticesinde insanlar arasındaki ilişkilerde ciddi çatışmalar meydana gelmiştir.⁴¹ Böylelikle milli değerler modernleşme ile evrensel değerlerin hücumuna uğramıştır. Bunun sonucunda da pragmatizm (faydacılık) bütün değerlerin ölçüsü ve belirleyici haline getirilmiştir.⁴²

Modern kavramı sürekli olarak Batıyla birlikte anılsa da modern dünyada meydana gelen ahlaki sorunların sebebini sadece Batı'da aramak veya Batı'yı suçlamak veya eleştirmek adaletli bir davranış biçimi değildir. Günümüzün ahlaki sorunlarını ele alırken İslam dünyasının ahlaki yapısının ne kadar sorgulanıp sorgulanmadığını da göz önümüzde buldurmamız gerekmektedir. Günümüz Müslüman'ı kendine ahlaki bir model olarak gördüğü Hz. Peygamber'in tutum ve davranışlarına ne kadar önemsemektedir. Peki, yeterince önem veriyorsa ve benimsiyorsa neden o zaman İslam dünyasında bu kadar yalancılık, dolandırıcılık, hile ve sahtekarlık vardır. Günümüzde dini sloganlarla kendilerini Müslüman olarak kabul eden bireyler ve gruplar, diğer gruplara acımasızca saldırmaktadır. Günümüz Müslüman'ı hızla değişen bu dünyada adeta inandığı gibi yaşamaya değil, yaşadığı gibi inanmaya başlamıştır.⁴³ Tarihin belli bir dönemlerinde güçlü ahlak yapılarıyla zengin, verimli, belirleyici ve en yüksek değerler üreten Müslümanlar, zamanla bu alanda görülen yozlaşmaya paralel olarak değer üretme vasfını yitirmiştir.

Topçu'nun ifade ettiği gibi dünyayı pastan ibaret gören bazı Müslüman din adamları, günümüzde kimini münafık, kimini de zındık olarak görmekte ve medeniyet davalarının bir kısmını küfür bir kısmını da bid'at saymaktadır.⁴⁴ Dolandırıcı şeyhler, sahtekâr mürşitler, pazarlıkla Kur'an ayetini satan hafızlar, Kâbe yolunda birbirlerini soyan alimler İslam dünyasını tüyler ürpertici bir karanlığa sürüklemektedir.⁴⁵ Resim yapmak günah mıdır? kolonya haram mıdır? baş açık namaz kılınır mı, kılınmaz mı münakaşasını yapan din adamı, dinin gerçek ruhunu unutturmaktadır.⁴⁶

Dinin doğal ve özgün yapısını bozarak onu sentetik hale getiren din istismarcıları, tarih boyunca din üzerinden çıkar elde etmeyi amaçlamıştır ve dini, dinin hükümlerini ve dini değerleri kendi çıkarı uğruna satmıştır. Diğer bir deyişle din tacirliği yapanlar, dini ve

⁴¹ Hulusi Arslan, "Ahlaki Değerlerin Değişimi Sorunu: Nesnellik ve Öznellik", *Tabula Rasa*, 13, 2005, s. 79.

⁴² Rıdvan Demir, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", s. 292.

⁴³ Rıdvan Demir, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", ss. 295-98.

⁴⁴ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, Dergah Yayınları, 12.bs., İstanbul 2019, s. 80.

⁴⁵ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan*, Dergah Yayınları, 15.bs., İstanbul 2019, s. 58.

⁴⁶ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan*, s. 72.

ahlaki değerleri kendi yararlarına göre yorumlamıştır. Bu açıdan bakıldığında İslam dünyasının da tarihinin başlangıcından beri ahlaki sorunlarla larkı karşıya kaldıkları söylenilebilir. İslam z itibariyle bir ahlak dini olsa da Müslümanlar bir türlü ahlakla ilgili dertlerden başını kurtaramamıştır. Örneğin, İslam, erkek ve kadın arasında tam bir denge ve ahenk kurmuş olsa da bazı Müslüman lkeleri kadını ikinci sınıf ve ezilen bir konuma hapsetmektedir. Dinen zina olarak bilinen herhangi bir husus söz konusu olduğunda bütün hesap kadına kesilebilmektedir. Erkek ise büyük ölçüde bundan muaf tutulmaktadır. Hatta bazı yerlerde taltif edildiği görülmektedir. İslam, insanların iffetlerini koruma konusunda herhangi bir cinsiyet ayırımına tabi tutmaksızın herkese sorumluluk yüklemiş olsa da pratik hayatta böyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Genel bir ifade ile namus meselesi sadece kadınlara mahsus dini bir yükümlülük olarak görülmektedir.⁴⁷ Toplumun yarısını kadınlar oluşturmasına rağmen asırlar boyu onların eğitim hakkı ellerinden alınmıştır. Toplumda kadınların cahil bırakılması pek çok zararlı sonuçlara yol açmıştır ve ailelerde eşlerin denkleğinde sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Kadınlar asırlar boyu fikren aktif olarak çalışmadıkları için akıl ve bilim yönünden erkeklerden geriye düşmüştür. Buna karşılık onların duygu yönleri gelişmiştir. Her şeyden sorumlu olan erkek de her hakkın kendisine ait olduğunu düşünmeye başlamıştır.⁴⁸

Yukarıdaki bu verilerden hareketle İslam dünyasında da materyalist ahlak'ın hiç olmadığını söyleyemeyiz. Günümüzde kendilerini İslam'ın sahibi sayanlar ruha ulaşmanın ilahi yolunu gösteren din olgusunu bile maddi hayata çevirerek dini tamamen somutlaştırmıştır. Allah, peygamber ve ahiret konularını hep somut örneklerle tanıtmıştır. Evrensel nizama aykırı olan olayları Allah'ın eseri olarak göstermiştir. Sırat köprüsünü bir cambaz ipi gibi, Hz. Peygamberin Miraç olayını da cennetten gelen bir binek hayvan gibi tarif etmiştir.⁴⁹ Genel bir ifade ile günümüz Müslümanları İslam'ı maddileştirerek onun ruhunu kaybetmiştir. Günümüz İslam dünyasına baktığımızda kim kazanırsa onun büyük göründüğünü, kim kuvvetliyse onun haklı sayıldığını görürüz.⁵⁰ Ahlakı dev ve mesuliyet kaynağı olmaktan çıkarıp zevk ve fayda kaynağı yapmıştır. Topçu'ya göre Batı'da ahlakın maddi hadiselere bağlanan cephesi dikkate alınmıyor. Onlar ahlaki ruhi ve ideal bir sistem olarak görür. Örneğin, sakal bıyık kesmek gibi iki içmek de Batı düşüncesinde bir ahlak hadisesi değildir. Belki de kötü alışkanlık veya bir adet olabilir. Benzer şekilde kıyafet tar-

⁴⁷ İbrahim etintaş, "Ahlaki Yozlaşma ile Aksiyolojik Verimlilik Arasındaki İlişki", *Adam Akademi*, Cilt:5, Sayı:2, 2015, s. 7.

⁴⁸ Hülya Terzioğlu, "İslam'da Kadının Konumuna Modern Yaklaşımlar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:VIII, Sayı:33, 2016, s. 94.

⁴⁹ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan*, s. 66

⁵⁰ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, 15. bs., İstanbul 2018, ss. 52-53.

zını değiştirmenin de ahlakla bir alakası yoktur. Bunlar Batılının dūřüncesinde ata binmek-tense yaya gezmekten hoşlanma gibi bir zevk işidir.⁵¹ Ama Batı da insanın gerçek konu-munu keşfedemediği için insanla ilgili konularda doğru, sağlam sonuçlara tam anlamıyla ulaşamamıştır.

Sonuç itibariyle modern Batı ve İşlam dūnyasında genel olarak toplumsal açıdan ahlaki bir dejenerasyon yaşanmaktadır. Batı'da sosyal-psikolojik, ahlaki sorunların ciddi anlamda bař göstermesi, binlerce yıllık dūnyamızın bir yūzyıl gibi bir sūreçte kūresel so-runlarla karşı karşıya kalması, toplumda gitgide suç oranının artması, modern insanı ciddi bir şekilde dūřündürmektedir. Yaşadığımız dūnyada ruh ile madde birbiriyle çarpışmaktadır. Rousseau'un ifadesiyle, modern toplumda insanlar Tanrı'yı dūnyevileřtirmiř, adeta kendilerini Tanrı'nın yerine koymaya başlamış ve bunun sonucunda da insan ile kutsallık arasındaki bağların koparılmış, insanlar ahlak ve gelenek-göreneklerden tamamen uzaklaş-mıştır. Ona göre modernleşmeyle birlikte sanat ve bilimde yaşanan gelişmeler insanlar ara-sındaki eşitsizliği meydana getirmiştir. Toplumda manevi ve ahlaki değerlere verilen önem azalmış ve sosyal ilişkilerde insani değerler yitirilmiştir.⁵² Modernlięin maddeyi kutsayan ve insanı adeta bir eşyanın kölesi haline getiren seküler zihniyeti, İşlam dūnyasını da etkisi altına almıştır. Çaędař toplumda bilgi ekonomisinin etkin olmasıyla eğitim algımızda de-ęiřmeye başlamıştır. Yaşadığımız çağda insanların dūřüncesinde maddiyat ön planda ol-duęu için eğitim sisteminde insanların temel amacı da sadece iyi bir meslek sahibi olmaktır. Çünkü modern dūřünceye göre eğitimin temel işlevi ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi sağlamaktır. Dolayısıyla maddiyatı ön plana alan eğitim sistemlerinde birey ve toplumun varlık kazanmasını sağlayan insani, ahlaki değerlerin ihmal edilmesi belki de modern top-lumu anlam ve değer krizine sokmaktadır.

Sonuç

Toplumsal iliřkiler bireylerin dūřünce ve davranıřlarının toplamından ibaret oldu-ęuna göre, bir toplumun genel yapısı, o toplumda yařayan insanların duygu ve dūřüncele-rini bir řekilde yansıtmaktadır. Bu baęlamda modern insan, ahlaki deęerleri kendi aklıyla dūzenleyen ve belirleyen dūnya adamıdır. Ama modern insan, modern dūnyada teknolojik açıdan olaęanüstü imkanlara sahip olsa da ne yazık ki halen yeterince saęlam bir ahlaki yapıya sahip deęildir. Özellikle modernitenin getirisi olan liberal dūnya görüřü, egoizm ve faydacılık gibi anlayıřlar insanı anlamsızlıęa, acizlięe, kuralsızlıęa, karanlıęa ve nihilizme sūrüklemiřtir. Modernizm dini inanç ve uygulamaları tamamen ortadan kaldıramamıř olsa

⁵¹ Nurettin Topçu, *Kūltür ve Medeniyet*, s. 51.

⁵² Rıdvan Demir, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", s. 292

da inanç şekli açısından büyük değişikliklere neden olmuştur.⁵³ Yani, insanı ilahi olandan uzaklaştırmış ve insanın kutsalla kurulan bağıını koparmıştır. Toplumsal hayatın tüm alanını madde alemine hapsedmiştir.

Hayatı sadece maddi açıdan gören insan ve toplumlar, yaşamlarını sınırlar ve tek boyutlu hale getirir. Bu tür toplumlar, maddi ve manevi değerler arasında denge kuran toplumlara göre daha çok psikolojik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya gelir. Bu bakımdan ahlaki ve dini değerler, sosyal hayatta yadsınmayacak bir anlam ve önem taşımaktadır. Bilindiği üzere modern dünyanın salt akıl veya toplum otoritesi temeline dayalı ahlak anlayışları hep başarısızlığa uğramıştır. Çünkü modern ahlak anlayışları insanların karalarına ve eylemlerine rehberlik etmekten, yönetmekten uzak kalmıştır. Dolayısıyla birey davranışlarında sadece akli ile değil, vicdanıyla da danışmalı ve iç dünyasıyla barışmalıdır. Vicdan, insanüstü, aşkın ve mutlak bir kaynaktan beslenmektedir. İnsan onun yönetiminde gelişimini bütünler ve olgunlaşmasını sağlar.⁵⁴ Gerçek aydınlanma, insanın ilahi ve insani olanı birlikte keşfetmesidir.

Ahlaklı bir toplum oluşması için bireylerin ahlaki ve dini değerleri bilmesi yetmez, onları yaşatmalı, hayata aktarmalıdır. İnsanlar, düşünce ve davranışlarını değerlere göre oluşturmalarıdır. Toplumsal ahlaki sorunların çözümünde aile, okul ve hukuk gibi dinamikler birlikte aynı yönde ilerlemesi lazımdır. İnsanlar ahlaki değerleri kendilerine bir ideal olarak düşünür ve o çerçevede hareket ettiği anda bu süreç toplumsal barışı beraberinde getirecektir. Dolayısıyla modern toplumun ahlaki krizine karşı yapmamız gereken en önemli şey, öncelikle modern çağı doğru anlamak ve ahlaki krizi oluşturan kültür ve zihniyeti inceleyerek ortaya çıkan neden ve sonuçlar üzerinden doğru hükümler çıkarmaktır.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987.
- Arslan, Hulusi, "Ahlaki Değerlerin Değişimi Sorunu: Nesnellik ve Öznellik", *Tabula Rasa*, 13, 2005.
- Akif Altınışık, Mehmet, "Bireysel-Toplumsal Farklılıklar ve Ahlaki Görecelik Sorunu", *AUID*, Cilt:6, Sayı:10, 2018, ss. 261-282.
- Barışan, Cemile, "Modernite Tartışmalarına Alternatif Bir Yaklaşım: Modern Aklın Eleştirisi ve Geleneksel Düşünce", *İnsan ve Toplum*, Cilt:2, Sayı:4, 2012, ss. 35-63.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.

⁵³ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, s. 50.

⁵⁴ Rıdvan Demir, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", s. 318.

- Cerici, Sedat, "Modernleşme Sürecinde Medyanın Rolü: Yaklaşımların Sınırlanması Sorunu", *İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi/ Journal of the Human and Social Science Researches*, Cilt:1, Sayı:2, 2012, ss. 7-27.
- Demir, Rıdvan, "Modern Toplumda Ahlaki Değişim ve Ahlak Eğitimi", *Modernleşme Sürecinde Müslümanlar*, ed.Necmettin Çalışkan, Nobel Yayınları, 2018.
- Güngör, Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2012.
- Habermas, Jurgen, *Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje/Postmodernizm*, çev., Güleğül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu, Deniz Erksan, der., Necmi Zekâ, Kıyı Yayınları, İstanbul 1990.
- Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 1999.
- Hick, John, "Din Felsefesi Nedir?", çev., İsmail Çetin, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt:4, Sayı:4, 1992.
- Çetintaş, İbrahim, "Ahlaki Yozlaşma ile Aksiyolojik Verimlilik Arasındaki İlişki", *Adam Akademi*, Cilt:5, Sayı:2, 2015, ss. 5-13.
- Karakoç, Sezai, *Ruhun Dirilişi*, Diriliş Yayınları, 6. bs., İstanbul 1997.
- Köylü, Mustafa, *Küresel Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2013.
- Küng, Hans, *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, Continuum, New York 2001.
- MacIntyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Okumuş, Ejder, "Modern Toplumda Ahlak ve Gençlik", *Gençlik Araştırma Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2017, ss. 79-93.
- Özlem, Doğan, "Değerler Sorununda Nesnelcilik/ Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine", *Bilgi ve Değer (Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri)*, ed. Şehabettin Yalçın, Ankara 2002.
- Peker, Hüseyin, *Din ve Ahlak Eğitimi*, Aksi Seda Matbaası, Samsun 1998.
- Ross, Poole, *Ahlak ve Modernlik*, çev., Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- Sambur, Bilal, "Din, Ülfet ve Yabancılaşma", *İlahiyat Akademi Dergisi*, Cilt, Sayı:3, 2016, ss. 67-74.
- Şentürk, Recep, "Değişen Toplum ve Ahlak: Modern Türk Toplumunda Değerler Krizi", *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, der., Hüseyin Sarıoğlu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, ss. 71-82.
- Taylan, Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Ebabil Yayınları, İstanbul 2006.
- Terzioğlu, Hülya, "İslam'da Kadının Konumuna Modern Yaklaşımlar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:VIII, Sayı:33, 2016, ss. 91-109.
- Topçu, Nurettin, *Ahlak Nizamı*, Dergâh Yayınları, 12.bs., İstanbul 2019.
- Topçu, *İslam ve İnsan*, Dergâh Yayınları, 15.bs., İstanbul 2019.
- Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınları, 15. bs., İstanbul 2018.
- Uysal, Enver, "Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005, s. 41-59.
- Yaran, Cafer Sadık, *Ahlak ve Etik*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.

Yaran, *Adil Bir Dünya Ümidi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2019.

Wessels, Antonie, "The Role of Religion in Present-Day Secular Society", *Studies in Interreligious Dialogue*, Cilt:8, Sayı:2, 1998.